

ALBUM KOLOZSVÁR LEGSZEBB HÁZARÓL

Bordás Beáta: *A kolozsvári Bánffy-palota.* Múlt és jelen

■ Kolozsvár főterének díszje, de talán egész Erdély legszebb városi lakóháza a Bánffy-palota, a barokk építészeti remeke. Története tükrözi a város múltjának is több mint két évszázadát. Csodával határos módon nagyobb rombolások nélkül átélte ezt a hatalom- és funkcióváltásokkal teli korszakot. Története napjainkban megint kritikus pillanathoz érkezett. Miközben jelenlegi igazgatása alatt a benne levő múzeum igazi városi fórummá vált, a megyei tanács pedig homlokzatát renováltatja, egy nagyon vitatható „visszaszolgáltatási per” nyomán egy román hölgy elnyerte az épület háromnegyed részének a tulajdonjogát, s a város különböző pontjain a palota panoramikus felvételei fölött ott olvasható a hirdetés, hogy „De vânzare”, vagyis eladó.

Nagyon időszerű tehát most, amíg méltó kezekben van az épület, s a legnemesebb célt szolgálja, összefoglalni történetét, leírni egykori és mai kincseit, s nem utolsósorban fényképeken megörökíteni mai állapotát. Bordás Beáta művészettörténész, a múzeum munkatársa erre vállalkozott. Az eddigi legteljesebb és legmutatósabb kötetet állította össze a palotáról.

A könyv négy nagy fejezetre oszlik, melyekhez melléklet járul. Az *Előhang* megindokolja a kötet születését. Kijelöli a palota helyét az erdélyi és a kolozsvári építészeten, rámutat az építető, Bánffy György gróf, egykori gubernátor szerepére, műveltségére, s végül körvonalazza, hogy milyen kutatási eredményekkel teszi gazdagabbá a palotáról szóló eddigi szakirodalmat.

Az első fejezet a palota egykori tulajdonosairól szól. Bemutatja a losonci Bánffy családnak a honfoglalásig

visszanyúló történetét, erdélyi letelepedését, itteni kimagasló szereplőit. Részletesebben foglalkozik az ún. bonchidai, illetve gubernátori ággal. Majd ennek kihalása után azzal a bárói ággal, mely aztán az „újabbik bonchidai grófi ág” lesz. A család két leghíresebb 20. századi tagjával, Bánffy Dezső miniszterelnökkel és Bánffy Miklós művész-politikussal zárul az eredeztetés. Az egyik legtanulságosabb alfejezet magával a palota építető Bánffy György gróffal és udvartartásával foglalkozik. Már az édesapja, Dénes gróf is ismert építető volt, ő varázsolta pompás barokk rezidenciává a bonchidai kastélyt. Bánffy György (1747–1822) életrajzát azért érdemes részletesen felvázolni, mert abból kitűnik sokoldalú képzettsége, rendkívüli műveltsége. A Mária Terézia alapította, jezsuita vezetés alatt álló bécsi Theresianumban tanult 1756–1767 között, ott ismerkedhetett meg a barokk szellemiséggel, tanulmányai végén államjogi záróvizsgát tett. Mellesleg már édesapja áttért a katolikus vallásra. Aztán különböző udvari kancelláriákon emelkedik a gyakornokságtól induló hivatali ranglétrán. 1776-ban lesz Kolozs vármegye főispánja. Egy évvel később már guberniumi tanácsos, ez a miniszteri rangnak felel meg. 1782-ben erdélyi kincstartó, majd alkancellár. II. József bizalmasa, aki őt kísérőjeül fogadja erdélyi utazásakor, s a Szent István-rend középkeresztjével tünteti ki. 1785. március 5-én pedig kinevezi Erdély kormányzójának. E tisztséget II. József halála után is megtartja. Mint Nagyszebenben székelő kincstartó határozza el 1773 táján, hogy Kolozsvárt palotát építet magának. Az építkezés több mint tíz évig elhúzódik.

Bánffy érdeme is, hogy a guberniumot sikerül 1790-ben Kolozsvárra áttelepíteni. Attól fogva a város politikai-művelődési központja a főtéri palota lesz. Közben Bánffy a szabadkőműves mozgalomba is bekapcsolódik, 1784-től ő az erdélyi páholy nagymestere. Ezen az úton támogatja az Aranka György névvel fémjelzett művelődési törekvéseket. Palotájában gazdag könyvtárat létesít, amelyben építészeti könyv is található. Feleségével, a bécsi származású Palm Josepha grófnővel a kolozsvári palotában fejedelmi reprezentációt folytatnak. Muzsikuskokat támogatnak, koncerteket rendeznek. Még mecénáskodnak is. Bánffy gubernátor életének legnagyobb eseménye lehetett, hogy 1817 augusztusában vendégül láthatta palotájában I. Ferenc császárt és felségét, Karolina Augusztát. Bánffyt a főtéri Szent Mihály-templomban kialakított családi kriptába felesége mellé temették.

Az újabb alfejezet a gubernátori házaspár örököseinek sorsát és a palota változásait mutatja be. A hat gyermek közül négy volt fiú: György, József, Dénes, Ferenc. A kormányzó birtokait már életében szétosztotta gyermekei között, végrendeletben intézkedett a palota felől is. Ennek értékeit halála után felleltározták, s 1823 januárjában többnapos árverésen eladták. Az összesen osztottak. A végrendelet arra is kitért, hogy a palotát jövedelmezővé kell tenni, ezért osszák apróbb lakrészekre, illetve az örökösök felajánlhatják az országgyűlésnek megvételre, hogy az erdélyi országházat alakítson ki benne. A továbbiakban megismerjük az épület felosztását, ideiglenes lakóit. Az örökösök közül csak Bánffy Dénes használ nyolc reprezentatív emeleti helyiséget. Bár az országgyűlésen felmerül a ház megvétele, erre nézve nem születik határozat. Közben a palotában lakik még Estei Ferdinánd főherceg, a király képviselője az 1834 májusában megnyitott országgyűlésen, majd az 1842-ben kinevezett Teleki József erdélyi főkormányzó.

Bánffy József gróf 1858-ban bekövetkezett halálával a gubernátori ág

örökösök nélkül marad. Így a palota egy távolabbi bárói ágra száll: Bánffy Albert (1818–1886) krasznai főispán lesz a tulajdonosa. Ő és családja használja a Főtérre néző helyiségeket. Az utcai üzlethelyiségek többször is gazdát cserélnek, az udvar felőli helyiségeket 1875-től az Igazságügyi Minisztérium bérlti. Bánffy Albertnek az Esterházy Ágnes grófnővel kötött házasságából három fiú és három leány született. A báró a három fiú közül az engedetlen Farkast kizárta az örökségből, s a két másik fiúnak, Ádámnak és Györgynek elsőszülöttségi hitbizományt alapított. Vagyis el nem adhatták a birtokokat, s csak fiúágon voltak örökölhetők. A kolozsvári palota Bánffy György (1853–1889) bárónak jutott. A zeneszerző és lótenyésztő főúr inkább szilágysági birtokain élt, ő fogadhatta a palotában 1887-ben Ferenc József császár-királyt. Bethlen Margit grófnővel kötött házasságából nem maradt fiú utóda, úgyhogy testvére, Ádám egyetlen fia, báró Bánffy Albert (1871–1945) lett az örökös. Ő nagyanyjával, Bánffy Albertné Esterházy Ágnes grófnővel együtt lakott a palotában és intézte annak ügyeit. Így közösen fogadták I. Ferenc Józsefet utolsó látogatásakor, 1895-ben. Albert báró nősülése után többnyire a választói pompás kastélyban élt. Egyetlen fia, báró Bánffy Dénes (1901–1983) lett a főtéri ház utolsó főúri tulajdonosa. Albert báró jövedelme növelésére 1903-ban lebontatta a palota mögötti gazdasági épületeket, s helyettük egy háromemeletes bérházat építtetett. Hasonlóan merész, de műemléki szempontból káros vállalkozás volt 1927-ben a palota belső udvarát kiadni mozi építésére. Az épület helyiségeit a legkülönbözőbb célokra vették bérbe. Volt itt nyomda, pártszékhely, kaszinó és klub. Bánffy Dénesnek – válással végződött – házasságából nem született gyermeke. 1949-ben államosították a palotát, s őt kitétték a lakosztályából: kis városzéli kunyhóban, nyomorogva halt meg.

Egy alfejezet a ház államosítás utáni történetét vázolja fel. A palota helyiségeit több állami vállalatnak osztották

szét. Már 1951-ben elhatározták a kolozsvári Művészeti Múzeum felállítását, s annak a városi néptanács 1951. február 13-i ülésén ki is utalta az épületet, s utasította a 9. sz. Építkezési Vállalatot a kiköltözésre. A múzeum ideiglenesen a Redut-épületben nyílt meg. A városi néptanács még 1953. november 27-én is tárgyalt a palota kiürítéséről, s az „építkezési trösztnek” 1954. július 1-jei határidőt szabott a kiköltözésre. Közben 1952-ben hat termet elfoglalhatott a múzeum és augusztus 21-én megnyithatta állandó kiállítását. A palota nagy részét 1956-ban vette használatba a múzeum, s 1962-ben lett az épület tulajdonosa. Emlékeink szerint a hátsó szárny jobb sarkában a cukrászda konyhája még az 1960-as évek végéig működött. Az egész udvart betöltötte az onnan áradó vaníliaillat. A mozit 1970-ben bontották le, s helyreállították az udvart. Közben több renoválás is folyt. 1970-től az egész palota csak múzeumi célokat szolgál. Kiállításait többször átrendezték. Legutóbb 1990–1992-ben került sor állagmegőrző munkálatokra és a kiállítás átrendezésére.

A legérdekesebb fejezet *A 18. századi építkezés* címet viseli. Ennek történetét az 1930-as években már megírta Biró József, de a Bánffy család levéltárának adatai kiegészítéseket tartalmaznak a munkafolyamatra nézve. A német földről származó Johann Eberhard Blaumann, akkoriban szebeni kőfaragó és pallér, 1773 végén érkezik Kolozsvárra, felméri a telken álló, bontásra ítélt házakat, s rögzíti a telek adatait. A tervekkel 1774 januárjára készülhetett el, mert január 28-án írják alá a német nyelvű szerződést. 1774 áprilisában kezdődnek a munkálatok a bontással. A régi pincék nagy részét meghagyják. Előbb a főhomlokzaton dolgoznak. Szinte hónapról hónapra követni lehet a gróf és jószágigazgatója levelezéséből, hogyan haladnak az építkezéssel. Milyen vitás kérdések merülnek fel. Például az egyik szomszédos ház támfal nélkül maradva majdnem összedül. Meglepően hangzik, hogy már az első tervek szerint is a palota földszintjén

üzlethelyiségeket alakítottak ki. Igaz, akkor még egy-egy ablak, egy-egy üzletajtóval váltakozott. Csak a 20. században nyitották a széles kirakatokat. A főkapu melletti oldalkapu nyílások is kis üzletként (az 1960-as években az egyik trafikként) szolgáltak. 1780-ra már kezd kibontakozni az épület képe, ekkor lép fel Anton Schuchbauer, aki Blaumann javaslatára készíti az épület kódíseit és -szobrai. 1781-ben szünetel az építkezés, vagy a mester betegsége, vagy pedig a minorita-templom tornyának az építése miatt. Őszire valahogy elkészült a főlépcsőház. 1782-ben Bánffy gróf örömét fejezte ki a lépcsőház „jó formája” miatt. (Vajon mikor 70-es éveibe lépett, akkor is jónak találta-e a lépcsőzetet? Véleményünk szerint ez az épület egyik kevésbé sikerült része. Nem méltó a pompás palotához. Keskeny és nappal is sötét. A kapu alól nincs rálátás, alsó fokai aránytalanul nagyok. Még a felső forduló megoldása szerencsésebb.) Blaumann elég sokszor hónapokig hiányzik az építőtelepről, s ezért a munkálatok egyre húzódnak. 1784 őszén a kályhák felrakásával zárul az építkezés. A következőkben már csak a családi lakosztályban kell simításokat végezni a berendezéssel párhuzamosan. A család valószínűleg 1790-ben költözött be, akkor, amikor a főkormányzók is áttelepedett Kolozsvárra. Meglepőnek tűnik, hogy nincs hír arra vonatkozóan, mikor, hányszor tekintette meg a gróf az épülő palotát. Az építkezés mestereinek számbavételénél pályarajzokat, vagy legalább életrajzi adatokat kapunk az itt dolgozókról. Blaumann és Schuchbauer mellett megismerkedünk Gottfried Hartmann kolozsvári kőfaragóval, Anton Überlacher ács-pallérral, Anton Richter szebeni asztalosmesterrel, Martin és Michael Honigberger rézműves mesterekkel.

Az épület bemutatása a legreálisabb, itt csillogtathatja meg leginkább a művészettörténész szakmai tudását. Néha már túlzottan is záporoznak a szakkifejezések. A főhomlokzat a legművészebb kivitelezésű. Már az 1830-as évektől festői ábrázolások, később-

ről fényképek, képeslapok maradtak fenn róla, úgyhogy követni lehet a kisebb-nagyobb beavatkozásokat, sőt az üzlethelyiségek bérlőiről is fogalmat alkothatunk. Az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején kapta a palota azt a formáját, amelyet ma láthatunk. Az üzletajtók és kirakatok helyére ekkor alakították ki a földszinti ablakokat. Ekkor bontották le az udvari mozitermet, s állították helyre az udvar arkádsorát. S végül ekkor készült Papp László lakatosmester kivitelezésében a kétszárnyas főkapu és a két rögzített oldalkapu. Viszont az erkély feletti Bánffy-címet megfosztották a kilencágú grófi koronától. Az erkélyen meghagyták az I. Ferenc császár és Karolina Augusztia látogatását megörökítő szobordíszes emléktáblát, a Ferenc József második látogatását megörökítő kisebb táblát viszont eltüntették. A hátsó homlokzat és a belső udvar leírása külön alfejezetet képez.

A palota szobrászati díszítéséről is szól egy alfejezet. Megállapítja, hogy az erdélyi barokk szobrászatnak három szakasza különböztethető meg. Az első időkből a Bécestől támogatott állami építkezéseken (pl. Gyulafehérváron) jelentkeznek, a második szakaszban a magánépítkezésekre terjed át (pl. a bonchidai Bánffy-kastély), a harmadik korszakban, a 18. század vége felé már a szobrokon a rokokó és klasszicizmus hatása érezhető, egzotikus elemekkel gazdagodnak a motívumok. Ide sorolható a kolozsvári palota díszítése is. A palota ikonográfiáját már többen is próbálták megfejteni, magyarázni. Most ezeket összegezve, főleg N. Sabău értelmezései alapján írja le őket a szerző. A főhomlokzat attikáján a görög-római mitológiából ismert négy isten és két hős alakja váltakozik nyolc kőurnával. Ezek Perszeusz, Apolló, Mars, Minerva, Diana, Herkules. A legjobban sikerült a Diana-szobor. A főhomlokzat erkélyére nyíló két ajtó és két ablak fölött a mészrózsa keretbe puttós domborművek illeszkednek. Attribútumaik alapján megállapítható, hogy a négy fő elemet (Tűz, Víz, Levegő, Föld) képvi-

selik. Az udvarra néző keleti és nyugati szárny emeleti középső négy-négy ablakkerete fölött szintén nólakos szobrokat találunk. A nyugati szárnyon a négy akkoriban ismert kontinenst testesítik meg: Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, a keleti szárnyon az évszakokat: Tavasz, Nyár, Ősz, Tél. A hátsó udvarra néző erkélyt három, a Bánffy-címerből vett griff-alak támasztja alá. A szerző megállapítja: „Nagyon valószínű, hogy ebben a díszítésben a szabadkőműves gróf Bánffy György sajátos programja jelenik meg, amely a világ szimbolikus teljességét jelképezi. E szobrászati elemek a kivitelezés, illetve a program szempontjából is egyedülállónak számítanak a késő barokk kori Erdély világi építészetében”.

A *Térszerkezet és belső kialakítás* című alfejezet három forrást felhasználva és összevetve a jelenlegi állapottal megpróbálja azonosítani a helyiségek eredeti és későbbi rendeltetését. Egyik forrás a helyiségek szerint haladó, az építető halála után készített 1822-es inventárium, a másik forrás az 1886-ban Bánffy Albert halálát követő összeírás és a Maetz Frigyes építész készítette felmérési rajz. A harmadik a Ferenc József király második és harmadik látogatásakor a „királyi lakosztályról” a sajtóban megjelent leírás. Kétségtelenül a főhomlokzat mögötti főúri lakosztály berendezése volt a legpompásabb, a második leírásban még az ebédlő falán függő tizenhét családtárgyat ábrázoló portré is fel van sorolva. A szerző szerint közülük tíz portré – nagy valószínűséggel – azonos a múzeum tulajdonában lévő, illetőkről készült festménnyel. Színes reprodukciójukat közli is a kötet.

Az utolsó, „ajándék” fejezet a Habsburg-uralkodók palotabeli látogatásainak adatait gyűjti össze. Az első császár-király I. Ferenc volt, aki 1817-ben felesége kíséretében érkezett és lakott a palotában tíz napon át. A látogatás emlékét egy nem túl sikerült kidolgozású empire keretű latin nyelvű emléktábla örökíti meg az erkélyen. Ferenc József 1852-ben, 1887-ben és 1895-ben járt

Kolozsváron, s mind a háromszor e háznak a vendége volt, az első két alkalommal itt is éjszakázott. Természetesen mindig a királyi pompához méltóan rendezték be az uralkodó és kísérete rendelkezésére bocsájtott helyiségeket. A szerző nemcsak a palotában történeteket, hanem az egész város felkészsülését, kidíszítését leírja, s az uralkodó naponkénti programját szintén részletezi. Az utóbbi két látogatásról korabeli képeket is közöl.

Az *Utóhang* összegez és köszönetnyilvánításokat tartalmaz. A *Melléklet* a Bánffy-palota 1822-ből való leltára, melyet a Kolozsvárt őrzött Bánffy-levéltár 1284. csomójában lelt meg a szerző. Helyiségről helyiségre haladva írja le a szekrényekben őrzött legapróbb tárgyakig a találtakat, többnyire

állapotukra is utal. Feltűnően sok a németből származó kifejezés. A leltár 1442 tételt tartalmaz, s a kötetben 30 oldalt tesz ki. Gazdag jegyzetanyag, könyvészet és a képek jegyzéke, lelőhelye, román és angol ismertetés egészíti ki a kötetet.

A kötet a szerzőnek a második sikeres, album-kiadványa. Szerves részét képezi a gazdag illusztrációs anyag. A mostani állapot színes megörökítése mellett régi képek, festmények, alaprajzok sora teszi látványossá és ugyanakkor dokumentum-értékűvé a könyvet. Minden oldala magán viseli Unipan Helga könyvtervező művész látásmódját. Még sok kolozsvári épület megérdemelné, hogy hasonló alaposággal leírják, és albumba foglalják.

Gaal György

